

DEZBATEREA ÎN SFERA PUBLICĂ INTERCONECTATĂ

Note de curs

ANA MARIA MUNTEANU

**DEZBATEREA ÎN SFERA
PUBLICĂ INTERCONECTATĂ**

Note de curs

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactare: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MUNTEANU, ANA-MARIA

Dezbaterea în sfera publică interconectată / Ana Maria Munteanu. - București: Editura Universitară, 2015

Bibliogr.

Index

ISBN 978-606-28-0205-9

808.53

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062802059

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2015
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Prefață	7
Introducere	9
Capitolul 1. Nucleele de discuție, moșirea spiritelor și voința civică ..	14
De ce este necesar un pattern argumentativ al sferei publice?	24
Limitele teoriei normative și practicile deliberative în cadrul proceselor de mediatizare	30
Abordarea dezbaterii publice prin prisma „ferestrei de posibilități”	38
Procesele deliberative și problema accelerației în sfera politico-mediatică	40
Capitolul 2. Dezbaterea ca mediu de discurs	43
Discursul-eveniment	45
Dezbaterea ca discurs jurnalistic	46
Modelul de responsabilitate socială	48
Excesul și puterea	52
Dimensiunea simbolică a dezbaterii	55
Capitolul 3. Construcția socială a valorilor, gramatica sensului și reprezentările sociale	60
Legătura culturală globalizată	61
Studiu de caz: Dezbaterea ca amplu proces deliberativ: Construcția identității în televiziunea de serviciu public	66
Capitolul 4. Spațiul agonistic	88
Inversarea principiului carcerii	88
Puterea soft-persuasiunea	89
„Mitul cuvântului liber”	93
„O mie de platouri”	95
Aspecte ale dezbaterii politice	96
Efectul de catharsis	101
Capitolul 5. Dezbaterea din perspectiva teoriei proceselor comunicative	103

Structuri de poziționare în spațiul de discurs	105
Expresia identitară	107
Capitolul 6. Deliberarea în regim narativ. Talk-showul: de la criticismul cultural la feminismul utopic	110
Utilizări și gratificații	113
Rolul de reparare a dezordinii sociale	114
Gluma ca strategie de consens	115
Analiza conversației	118
Studiu de caz: Talk-showul politic: Formatul Oprah Winfrey Show.....	122
Capitolul 7. Dezbateră în lumea reprezentărilor celuilalt	151
Studiu de caz: Mediatizarea expulzării rromilor de cetățenie română, în Franța și România în perioada 2010-2011	152
Dimensiunea imagologică a românilor în mass-media franceză	168
Capitolul 8. Dezbateră în jurul implementării unui megaproiect industrial	182
Studiu de caz: Proiectul Roșia Montană Gold Corporation	182
Proteste din 2013 împotriva proiectului minier	183
Cristalizarea socială a sensului atribuit proiectului	184
Mijloace de distribuire a mesajelor relevante	184
Mobilizarea prin intermediul rețelelor de socializare	185
Gradul de predictibilitate a momentului izbucnirii protestelor în funcție de norul de opinie.....	189
Mediatizarea protestelor în favoarea proiectului minier	190
Manifestarea publică a actorilor în perioada de vârf a protestelor	191
Bibliografie	200

PREFAȚĂ

Volumul *Dezbaterea în sfera publică interconectată* de Ana Maria Munteanu reflectă preocuparea autoarei de a identifica o fenomenologie a dezbaterii ca formă și epistemologie dialogică, în noile condiții reprezentate de trecerea – și implicit – încorporarea sferei publice ancorată în instituții și organizații în noua sferă publică, sfera publică interconectată, marcată de ascensiunea formei de rețea. Adoptând o epistemologie a legăturii dintre tehnici/tehnologii/ cultură/modele de relații și practici sociale, autoarea identifică sensurile deliberării democratice în cultura istorică, în cultura civică și în formele participative ale rețelelor civice globale, fără a reifica rolul tehnologiei dar și prin acceptarea importanței în creștere a unui spațiu generat prin mecanisme hibride, rețeaua digitală și rețelele sociale fiind un analogon al rizomului deleuzian cu similaritățile mimetice din teoria lui Gabriel Tarde.

Atât la nivel teoretic, cât mai ales la nivelul studiilor de caz, se constată o dilatare a spațiului de dezbatere prin încorporarea unor stări ale opiniei publice legate de activitatea rețelelor civice globale și apariția unei noi clase de influențatori, de interes atât din perspectiva rolurilor sociale cât și din perspectiva unor actanți care preiau impulsul cognitiv integrându-l în noile tehnologii. Încercarea de a identifica principii de pertinență la nivelul comportamentelor argumentative, atât în mass media cât și la nivelul rețelelor, în și prin manifestarea acestora din urmă în relație cu sisteme și instituții publice, a relevat mai curând o continuitate a mizelor, a dispozitivelor și o întărire a cerinței de a utiliza genul pentru „aflarea adevărului”, mai ales prin activarea unui strat al micro-percepției și al micro-politicii internetului. Pe de altă parte, s-a înregistrat o creștere a preocupărilor opiniei publice în legătură cu calitatea guvernării, dispozitivele de dezbatere constituind mai curând o articulare și o reorganizare a unor momente și evenimente construite simultan, în mai multe sfere publice.

Acestea beneficiază de orchestrarea de către rețelele sociale și rețelele semantice ale blogosferei a unor subiecte și evenimente care replasează

sfera publică prin angrenarea dintre micro-forumuri spre centru, reprezentat de discursul mediatic, fără a exclude formarea altor noduri și rețele. Din punct de vedere epistemologic, volumul asumă un dialog al tehnicilor de analiză (analiza de discurs, analiza conversației, teoria actelor de limbaj, modelul performanței), reiterând un principiu metodologic fundamental în sociologie, și anume că fenomene distincte sunt abordate metodologic prin instrumente adecvate.

Mirela Lazăr

*Va fi nevoie de o altă democrație?
O democrație extinsă la lucruri?
Bruno Latour¹*

INTRODUCERE

Manuel Castells, în studiul „Noua sferă publică Societatea civilă globală, rețele de comunicare și guvernanță globală” (*The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance*) a definit sfera publică un spațiu de comunicare a ideilor și proiectelor care decurg din societate și se adresează factorilor de decizie din instituțiile societății. Sfera publică este o componentă esențială a organizării social-politice deoarece este spațiul intermediar în care oamenii vin împreună ca cetățeni și articulează opiniile lor autonome pentru a influența instituțiile politice ale societății. Societatea civilă este expresia organizată a acestei pluralități, iar relația dintre stat și societatea civilă este piatra de temelie a democrației. Fără o societate civilă eficace, capabilă să structureze și să canalizeze dezbaterile cetățenilor, statul se îndepărtează de la „protocolul de comunicare” cu proprii cetățeni. Autorul vorbește despre o nouă sferă publică în arena internațională, în cadrul căreia se naște o arie ideatică comună. Aceasta include concepte care au intrat tot mai mult în vocabularele științelor sociale - „societate de rețele”, „societate civilă globală”, „stat-rețea” și un nou sistem politic într-o lume a rețelilor globale. Această sferă publică este puternic influențată de noile media, făcându-se trecerea de la o sferă publică ancorată în instituțiile teritoriale și naționale la o sferă constituită în jurul sistemului media. Sistemul media este local și global în același timp, sfera publică globală construindu-se în jurul rețelilor de comunicare și Internet-ului. Această construcție a sferei publice în mediul digital își face simțită prezența cel mai puternic în zona rețelilor și platformelor de socializare, precum Facebook, Twitter, YouTube, MySpace, dar și a blogosferei, care se află în plină dezvoltare.

Interacțiunea statului cu cetățenii săi se reduce la perioade electorale, în mare parte modelate de marketing politic și grupuri de interese, fiind caracterizate de alegeri efectuate într-un spectru îngust de opțiuni politică. Expresia materială a sferei publice variază în funcție de context, istorie și tehnologie, dar în practica actuală este cu siguranță diferită de tipul ideal al

¹ Will a *different* democracy become necessary? A democracy extended to things? (We never have been modern, 1992)

sferii publice burgheze din secolul al optzecelea în jurul căreia Habermas și-a formulat teoria.

Modul în care se constituie sfera publică și modul în care aceasta funcționează definesc structura și dinamica oricărui regim politic democratic.

Conceptul de sferă publică este inseparabil legat de două dimensiuni cheie ale construcției instituționale a societăților moderne, societatea civilă² și stat. Este însă necesar să încadrăm puterea în democrație într-un nou tip de relații, și implicit, de spațiu, marcate, pe de o parte, de tehnologiile de comunicare, dar și mai larg, de interacțiunile continue dintre un complex de factori (steering factors) ai proceselor de globalizare al căror număr și influență variază în funcție de model. Modelul modernității extinse³, bazat pe interacțiunea a cinci factori (definiți pe baza sufixului „escapes”) - finansescapes, technoscapes, mediascapes, ethnoscapes, ideoscapes - elaborat de Appadurai în anii '90, a avut meritul de a fi subliniat dominanta culturală a proceselor de globalizare prin deterritorializare, răspândirea naționalismului și violenței etnice la distanță, apariția „sferei publice diasporice”, și ruperea legăturilor dintre aspectele economice, culturale și politice în viața de zi cu zi. Teoria modernității extinse descrie spațiul generat de tehnologie, migrație, mișcarea imaginilor și ideilor drept o economie culturală globală.

Un alt model, cel al spațiului plat (Friedman, 2005) descrie 10 factori de orizontalizare: primul, cel care a declanșat de altfel succesiunea de schimbări rapide, fiind politic, căderea Zidului Berlinului (11.09.1991); a fost urmat de „extinderea publicului” prin Netscape (08-09-1995); cel de-al treilea, este crearea Software-ului destinat fluxului de lucru, sau de „capacitatea mașinării de a comunica cu alte mașinării fără ajutor din partea oamenilor” și apariția protocoalelor SMTP - protocol de transfer simplu prin e-mail, sau a limbajului HTML care a permis oricui să proiecteze și să publice (posteze) documente care ar putea fi transmise și citite de pe orice calculator⁴. Chiar limitându-ne la acești factori, este

²expresia contemporană a stărilor intermediare la care se referea Tocqueville în Alexis de Tocqueville (1835-1840) Democracy in America, Saunders and Otley, London

³ În „Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization” autorul explorează modul în care interconectarea migrației și mass-media moderne au afectat modul în care imaginăm și definim noțiunile de proximitate, națiune și cetățenie.

⁴ Ceilalți factori fiind, în ordine: 4. Colaborarea și partajarea muncii (Open Source)-; 5. Externalizarea care permite companiilor și persoanelor fizice să angajeze un subcontractor pentru ca acesta să desfășoare o activitate cu scopul de a reduce costurile aferente acelei activități și pentru a permite dezvoltarea tehnologică); 6. Relocarea procesului de fabricare sau altor procese ale unei companii într-o țară străină pentru a profita de operațiuni mai

semnificativ faptul că sfera publică va fi imposibil de separat de dimensiunea socio-tehnologică și de forma dominantă a rețelei globalizate. Astfel, multiplicarea interacțiunilor a redefinit spațiul și noțiunea de putere – gândită încă la sfârșitul deceniului 6, printr-o „relație între oameni”⁵, obligând științele guvernării să includă tehnologiile de comunicare ca dimensiune sine qua non a politicilor publice. Două implicații majore ale acestor procese sunt de interes pentru studiul de față.

- Prima ține de ontologie, fiind o proiecție a nivelurilor de logicitate sau complexitate (Botezatu,2010) într-unul singur (1), prin convergență și „simetrie generalizată”, sau(0)-niciunul. Astfel, în societatea de rețele, unul dintre „obiecte”, „publicul”, nu mai este o noțiune abstractă sau o imagine statistică, ci o hartă interactivă generată de milioane de utilizatori, interacțiunile multiplicând capitalul social și cel cognitiv. Intensificarea traficului tinde să confirme o stare *in between* a sistemului, subliniată de Burt:o relativă absență a legăturilor sociale stabile, pe care a definit-o -în analogie cu găurile negre - prin „găuri sau goluri structurale” (structural holes). Aceste spații ar facilita mobilitatea individuală, deoarece legăturile dense tind să transmită informație redundantă, în timp ce legăturile slabe pot fi mai permeabile la transmiterea inovației(Burt cit.de Portes,1998).

- Cea de-a doua, ține de influență. Cf. cu Coleman (1990) capitalul social este o „substanță” definită printr-o co-varianță a două elemente:a) capitalul social ajută la tranziția de la macro spre micro și b) permite actorilor sociali să-și atingă scopurile. Diferența dintre capitalul social și alte forme de capital este că primul este stocat nu doar în relațiile sociale între membrii unei perechi de actori, ci și în rețeaua socială constând într-un număr mai mare de actori(Portes, 1998).

Rețelele dispun de noi moduri de înregistrare și cuantificare a influenței, și, mai ales, de noi clase de influențatori. Acestea includ moduri de cooperare între actori umani și non-umani, mai ales în sfera controlului sistemelor (Callon, 1991, Latour, 1992, Law, Hassard, 1999-Teoria actor/rețea). Cuvertura informațională (capitalul simbolic) mai curând estompează marcajele normative, făcând să treacă în prim plan figuri controversate de lideri deși instituțiile politice ale societății stabilesc normele prin care dezbateră publică rămâne productivă, iar prin formarea unor parteneriate și rețele sunt gestionate dezechilibrele și riscul generate de

puțin costisitoare acolo (Offshoring); 7. lanțul modern de aprovizionare cu amănuntul(folosind tehnologia, companiile eficientizează vânzările de produse, distribuția și transportul;8. Internalizare (opusă outsourcingului), pentru a menține/recăpăta calitatea și controlul producției; 9 Informarea; 10.Steroizii.

⁵ Robert Dahl în „What is Power?”(1957), Yale University Press.

forma dezorganizată a capitalului (Lash, Urry, 1987). Proiectarea de noi modele de relații sociale, politice, economice, este orientată de maximizarea efectului de aplatizare (orizontalizare)⁶ și are ca scop formarea de comportamente de încredere, deși, în numeroase cazuri, anonimitatea în spațiul digital încurajează o anumită lipsă de sensibilitate pentru diverse forme de abuz, literatura consemnând violarea proprietății intelectuale și a spațiului privat (Bae Young, 2006) sau riscul de pierdere a controlului asupra mesajului.

Sunt justificate temerile legate de o criză profundă? Oare mai este posibil să disociem bătălia ONG-urilor, a bloggerilor, a rețelelor sociale pentru oprirea deforestărilor ilegale, pentru protejarea peisajului natural și cultural, pentru comportamente politic-corecte față de cetățeni, imigranți, minorități, sau refugiații din zonele de conflict, de forma interconectată a sferei publice, și transformarea facilităților de comunicare în efecte asupra modului în care se realizează dezbaterea ca forma însăși de manifestare a democrației și guvernantei electronice? În această relație ontologică cu tehnologia democrația se reinventează permanent. Într-o societate care utilizează tot mai multă informație și cunoaștere, capacitatea de a recunoaște riscul și de acționa pentru respectarea legii pot crește, dar în egală măsură crește și constrângerea de re poziționare rapidă, în funcție de oportunități, cât și de incidența crizelor, sau caracterul limitat al resurselor. Aceste condiționări implică în primul rând mobilitatea și competitivitatea, abia în al doilea rând asumarea de responsabilități pentru efectele pe termen mediu și lung ale dezvoltării⁷. Marea provocare, conectarea lor într-o viziune integrată, care să includă pe lângă știință, cultura și educația cosmopolitane nu este nici pe departe simplă, și vizează nu doar rețelele de cunoaștere-pentru că ar duce la blamata dictatură a experților - ci și publicul extins prin migrație și „culturile emergente” transnaționale (Hannerz, 1996: 106).

Ca să ne determine să părăsim clișeele Latour adaugă o întrebare:

⁶ Între cei 10 factori de aplatizare, indicați de Friedman, primul este totuși de natură politică: căderea Zidului Berlinului (11.09.1991), urmat de factorul „extinderea publicului” prin Netscape (08-09-1995), cel de-al treilea (steering factor) fiind Software-ul destinat fluxului de lucru - sau capacitatea mașinăriiilor de a comunica cu alte mașinării fără ajutor din partea oamenilor și apariția protoalelor SMTP - protocol de transfer simplu prin e-mail, HTML - limbajul care a permis oricui să proiecteze și să publice documente care ar putea fi transmise și citite de pe orice calculator)

⁷ Impactele fiind schimbarea tiparelor de climă, inegalități profunde în dezvoltare ale unor zone în cadrul aceluiași stat, inclusiv în SUA și China, schimbarea caracterului muncii, fragmentarea și pierderea bazelor pentru formarea consensului social, reversibilitatea sistemului modern confruntat cu crizele globale, ș.a.

Își poate cineva imagina un studiu care ar putea trata distrugerea stratului de ozon simultan în cheie naturalistă, sociologică și deconstructivistă?

Dincolo de această întrebare retorică, Latour, antropolog și om de știință, repropune gândirii critice din sfera disciplinelor umaniste și științelor sociale faptul că separă lucrurile, concentrându-se pe câte un domeniu specializat, dar și pentru lipsa de comunicare dintre teritoriile circumscrise de/în/între paradigme. Când E.O.Wilson se concentrează pe o axă a biodiversității („enciclopedia vieții”), spune el cu amărăciune, atunci tehnologia, textele și conținuturile ei dispar. Când Bourdieu vorbește despre structuri de putere, speciile rare de plante și problemele neuronilor din creier rămân teme secundare, aproape naivități...

Nu este clar dacă mai suntem în situația de a face alegeri. Într-un moment de îndoială putem învăța din propriile greșeli. Totuși Beck, Giddens și Lash încadrează aceste procese în modernitatea reflexivă. Archer susține că reflexivitatea umană mediază între motivațiile personale și condiționările structurale, ea văzând o legătură strânsă între reflexivitate și mobilitate (Archer, 2007).

Pe de altă parte, va trebui să identificăm cu acuratețe elementele care blochează procesul reflexiv, și, nu mai puțin, să trecem de la dimensiunea filozofică și psihologică la cea integrată-tehnologică, educațională, sociologică, economică - a sferei publice comunicarea fiind ubicuă în societatea de cunoaștere. Pentru continuarea demersului antropologic prin noi dimensiuni care să nu excludă știința și tehnologia, este necesar ca antropologia științei, și, nu mai puțin, antropologia comunicării, să poată identifica patternuri reflexive dar și argumentative corelate cu redistribuirea cunoașterii⁸.

Latour recomandă analiza celor trei mari experiențe, premodernitatea, modernitatea și postmodernitatea luate împreună, cu scopul de a distinge caracteristicile lor durabile de cele letale (1992:11-12). Acest demers este o condiție generală a procesului complex prin care relația contradictorie dintre inteligența naturală, cea instituțională și cea artificială se împletesc în forma culturală a procesului deliberativ și în contextul societății de rețele contemporane (Habermas, 1992, 2006, Castells, 2008).

⁸ TAKING EUROPEAN KNOWLEDGE SOCIETY SERIOUSLY Report of the Expert Group on Science and Governance to the Science, Economy and Society Directorate, Directorate-General for Research, European Commission,(2007, p.9-12)

CAPITOLUL 1

NUCLEELE DE DISCUȚIE, MOȘIREA SPIRITELOR ȘI VOINȚA CIVICĂ

Popper ne recomandă ca atunci când vorbim despre un spațiu de manifestare liberă a opiniei, să ne întoarcem în timp cu mai bine de două mii de ani în urmă când democrația înflorea în Atena și să facem legătura cu ceea ce însemna agora la greci. Cetățenii se întruneau în piața unde voturile lor hotărau strategia și acțiunile de întreprins de către statul lor. Acest Centru este locul unde deciziile politice erau luate de adunarea poporului în mod public. Acestea erau justificate în fața cetățenilor și trebuiau să primească aprobarea acestora. Centrul funcționa la nivel simbolic prin reprezentarea plurală a opiniilor, conștientizarea lor prin dezbateri și prin activarea unui proces de raționalizare.

Popper preia un citat din Tucidide care demonstrează importanța discuțiilor și dezbaterii: „noi înșine decidem asupra treburilor publice...și nu socotim că discuțiile sunt o pagubă pentru fapte, ci lipsa de lămurire prin discuții făcute mai înainte de a porni la îndeplinirea a ceea ce trebuie...”⁹ Un maestru al dialogului și al discuțiilor a fost Socrate. El aborda și sâcâia tot felul de oameni, silindu-i să gândească, să explice și să dea seama de principiile după care acționau. Avea obiceiul să le pună întrebări și nu se arăta ușor satisfăcut de felul cum îi răspundeau. „Socrate,” susține Popper, „a fost un moralist și un entuziast. A fost tipul de om dispus să critice orice formă de guvernământ pentru lipsurile ei (și, într-adevăr, o asemenea critică ar fi necesară și utilă oricărui guvern, deși este posibilă numai în condiții de democrație) dar care recunoștea importanța loialității față de legile statului.”¹⁰ Socrate a trăit cea mai mare parte a vieții sub o formă de guvernare democratică și ca „bun democrat” a încercat de fiecare dată să demaște incompetența și flecăreala unora dintre fruntașii democrației din epoca sa. În același timp, el s-a opus oricărei forme de tiranie. Socrate, „cel care moșește spiritele” (cum îl numește Platon) consideră că există o

⁹ K. R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii* (vol. I), Ed. Humanitas, București, 2005, p. 249.

¹⁰ *Ibidem*, p. 234.

tehnică, așa cum este retorica, ce poate fi predată de către un expert. Adevărata cunoaștere, înțelepciunea, precum și virtutea, pot fi transmise doar printr-o metodă pe care el o descrie ca pe un fel de moșire. Cei dornici să învețe pot fi ajutați să se debaraseze de prejudecăți; în felul acesta ei pot deprinde spiritul autocritic și se pot convinge că la adevăr nu se ajunge ușor. Astfel, ei pot lua decizii și se pot bizui, critic, pe deciziile luate și pe propria putere de înțelegere.

La Locke, așa cum o dovedește formularea completă a principiilor din „Law of Opinion and Reputation”, revine semnificația inițială a termenului, anume a ceea ce reprezintă în părerea altora; pe de altă parte, această „opinion” este purificată explicit de incertitudinea unei simple păreri, de aparența superficială, chiar înșelătoare: principiu al deliberării (Law of Opinion), în calitatea ei de „măsură a virtuții și a viciului” (measure of virtue and vice), va mai fi numită și lege filozofică (Philosophical Law). „Opinion” are în vedere țesătura spontană a aceluia mod popular de înțelegere (folkway), al cărui control politic și social indirect este mai eficient decât cenzura formală, însoțită de amenințări cu sancțiuni religioase sau administrative.¹¹

Rousseau a vorbit pentru prima dată despre opinia publică (opinion publique) în „Discurs despre artă și știință”; atributul „public” însemna *schimbarea registrului polemicii*. „Criticii caracterului public”, subliniază Habermas, „îngroapă temeiurile credinței și distrug virtutea, consacându-și talentul și filosofia anihilării și subminării a tot ceea ce este sfânt pentru om; ei se ridică împotriva opiniei publice (ei sunt vrăjmașii opiniei publice)”¹²

Pentru Jean Jacques Rousseau contractul social¹³ este contractul tuturor și între toți, reprezentând voința generală, acest contract devenind baza legitimității guvernului. Suveran este poporul în totalitatea sa prin exercitarea voinței generale. Libertatea se redobândește prin moralitate și virtuți, iar inegalitatea va fi substituită de egalitate.

În viziunea lui Rousseau „Voința generală este totalitatea - și mai mult decât atât - a voințelor individuale, fiind „caracterizată de o accentuată moralitate și virtute” (în sensul conceptelor de bine și adevăr derivate din filosofia universală). Individul trebuie să se perceapă pe sine ca parte a întregului, punând rațiunea mai presus decât pornirile instinctive.

Aceleași principii le regăsim la Alexis de Tocqueville un secol mai târziu în cele două volume ale lucrării „Despre democrație în America” (Democracy in America). Tocqueville subliniază principiul egalității politice

¹¹ J. Habermas, 143.

¹² J. J. Rousseau, *Schriften zur Kulturkritik*, ed. Weigand Hamburg, 1955, p. 34 J. apud J. Habermas, 1998, p143.

¹³ Rousseau *Contractul social*, Jean Jacques Edit. Antet, 2002.

ca egalitate a condițiilor, având influențe benefice atât pentru cei care guvernează cât și pentru cei guvernați.

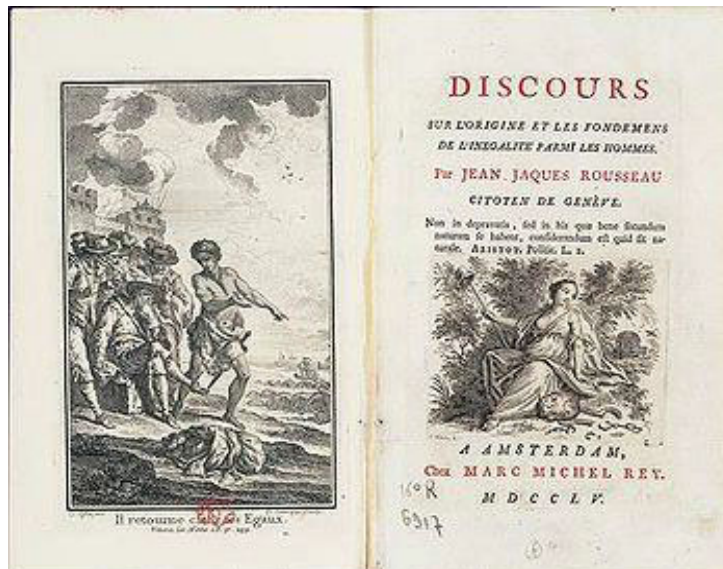

Fig.1. Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni (1754) scris cu ocazia participării la un concurs organizat de Academia din Dijon cu Tema „Care este originea inegalității dintre oameni?”

În engleză, evoluția de la „opinion” la „public opinion” trece prin „public spirit”; încă în 1793, Friedrich Georg Forster desemnează ca echivalent al lui „opinion publique”, în locul lui public opinion, acel mai vechi „public spirit”, deși, spune Popper, pe vremea aceea cele două expresii erau, în limbajul curent, sinonime. Steele va transpune „public spirit”, semnificând ținuta morală înaltă și pregătită pentru jertfe, proprie subiecților individuali, în acea dimensiune obiectivă a spiritului vremii, în „general opinion”. Aceasta se formează și este modelată, prin intermediul instrumentului respectivei opinii, presa. Lordul Bolingbroke¹⁴ va contribui la definirea lui „public opinion”, adăugând trăsături iluministe. „Public spirit” cuprindea „simțul natural pentru justiție și justetea; ca și articularea lui „opinion”, prin intermediul disputei publice argumentate, într-un judgement.”¹⁵ El face o distincție între guvernare și constituire(1997),și între guvern care orientează direcția de evoluție și caracterul fix al

¹⁴ Lordul Bolingbroke în „Patriotism and Public Spirit” susține că Burke a văzut patriotismul ca cel mai bun mod de a combina spiritul public cu consolidarea ordinii civile și lupta împotriva utilizării gândirii politice partizane codificate în texte pentru a realiza dominația unei părți a populației asupra alteleia (Stanford University Press, <http://www.sup.org/books/title/?id=20324>)

¹⁵ J. Habermas, *op. cit.*, p. 145.

obiectelor (valorilor) care prin asamblajul de legi și instituții formează sistemul în raport cu care o societate se presupune că e guvernată.

Habermas subliniază faptul că „Opinia unui public în stare să judece nu mai este doar pur și simplu opinie, nu mai izvorăște dintr-o simplă înclinație, ci este o cugetare privată privind treburile publice (“public affairs”) și discutarea lor în public, citându-l pe Burke:

“Într-o țară liberă fiecare consideră că îl privește personal ansamblul treburilor publice, că are dreptul să-și formeze despre ele o opinie și să și-o exprime. Cetățenii examinează aceste probleme, le analizează, le dezbat. Ei sunt curioși, nerăbdători, atenți și avizi; de altfel, acționând în felul acesta, un mare număr dintre ei dobândesc cunoștințe suficiente privind lucrurile care le stârnesc reflecțiile și pe care le descoperă; unii dintre ei ajung chiar la conturarea unor idei foarte precise; dimpotrivă, în alte țări, unde nimeni, cu excepția celor cărora funcția le pretinde lucrul acesta, nu se prea interesează de treburile publice sau nu se gândește prea mult la ele, unde nimeni nu îndrăznește să supună verificării discuției temeinicia opiniilor lor, o aptitudine de genul acesta este foarte rară, indiferent de prilejurile ivite.”¹⁶

Așadar această constituire prin opinie a unei cunoașteri cu privire la guvernare nu se formează doar prin voința individuală ci implică o calitate morală a discuțiilor, deopotrivă cu asigurarea unui cadru de desfășurare.

Un salt în timp nu este în mod necesar și un progres în înțelegere. Referindu-se la perioada recentă, Daniel Bounoux confruntă criza reprezentativității politice cu eșecul identificării spațiului public cu cercul rațiunii, o identificare care, în „noul sistem social” (al comunicării audiovizuale) îndepărtează publicul de la condițiile și funcția inițiale. Autorul menționează că „mijloacele de comunicare de masă scurtcircuitează argumentația rațională, vizând în fiecare dintre noi omul sentimental și fuzional”¹⁷.

Gianni Vattimo lansează o nouă expresie pentru nașterea societății postmoderne: societatea transparentă. Pentru Vattimo, termenul „postmodern” este legat de faptul că „societatea în care trăim este o societate a comunicării generalizate, o societate mass-media”¹⁸. O societate în care istoria devine simultană cu propagarea sa prin mijloacele mass-media, omului îi este dat să devină o simplă „fantomă din fața ecranului”.

¹⁶ Burke’s Politics, ed. Hoffman and Levack, New York, 1949, p. 106. apud J. Habermas, op. cit., p. 146.

¹⁷ D. Bounoux, Introducere în științele comunicării, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 116.

¹⁸ G. Vattimo, Societatea transparentă, Ed. Pontica, Constanța, 1995, p. 5.

Expresia societate transparentă este introdusă de către autor împreună cu un mare semn de întrebare, pentru a vorbi despre rolul determinant exercitat de către mass-media în nașterea unei societăți postmoderne. De fapt, potrivit lui Vattimo nu se poate spune că această societate este mai 'transparentă', mai conștientă de sine, mai luminată, o dată cu apariția unor noi instrumente de comunicare publică. Dimpotrivă, spune autorul, acestea creează o „societate mai complexă, chiar haotică; și tocmai în acest relativ 'haos' rezidă speranțele noastre de emancipare”¹⁹

Vattimo amintește de împlinirea în postmodernism a profeției lui Nietzsche din „Amurgul zeilor”-„Cum a ajuns în sfârșit „lumea adevărată” o fabulă”²⁰. Lumea adevărată devine poveste până la urmă. Dacă avem o idee despre realitate, aceasta, în condiția noastră de existență tardo-modernă, nu poate fi înțeleasă ca datul obiectiv ce se află dedesubt, sau dincolo, de imaginile pe care ni le dau mijloacele de comunicare. „Cum și unde am putea să ajungem cu astfel de realitate *în sine?*”²¹ se întreabă Vattimo. Realitate, pentru noi, e mai degrabă rezultatul încrucișării, al contaminării (în sensul latin a multiplelor imagini, interpretări, reconstruiri pe care, în concurență între ele, sau, oricum, fără nici o coordonare centrală, le distribuie mijloacele de comunicare. Printr-un soi de logică internă perversă, lumea obiectelor măsurate și manipulate de știința-tehnică (lumea realului, potrivit metafizicii) a devenit „lumea mărfurilor, a imaginilor, lumea fantasmagorică a mass-media.”²² În loc să avanseze către autotransparență, societatea științelor umaniste și a comunicării generalizate a înaintat către ceea ce, măcar în general, se poate numi „fabularea lumii”.

Imaginile lumii care ne sunt furnizate de media și de științele umaniste, chiar dacă pe planuri diferite, alcătuiesc obiectivitatea însăși a lumii, nu doar niște interpretări diferite ale unei „realități”, la urma urmei, „date”.²³ „Realitatea lumii” e ceva care se constituie ca un „context” al multiplelor fabulații. Așadar, nu invers. Realitatea e sădită în și prin cuvinte, prin rațiune(argument), ori prin opusul ei.

Popper spune, doar aparent, altceva, referindu-se la simțul comun.

„Niciodată nu va exista și nu poate exista o societate complet abstractă și nici măcar una precumpănitor abstractă, după cum n-a existat și nu poate exista o societate complet rațională sau precumpănitor rațională” afirmă cu tărie Popper.²⁴

¹⁹ Idem, p. 9.

²⁰ F. Nietzsche, Amurgul idolilor, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 37.

²¹ G. Vattimo, *op. cit.*, p. 11.

²² Idem, p. 13.

²³ Idem, P. 30-31.

²⁴ K. R. Popper, *op. cit.*, p. 234.

El introduce termenul de societate închisă față de societate deschisă punând față în față două modele sociale: tribal și contractual, sau un model cutumiar tribal și un model contemporan ce urmează structura microsferii publice bazată pe circulația informației și pe opinie. Potrivit lui Karl Popper, societatea „de la natură” este împărțită în clase sau caste. El face o distincție între societatea tribală timpurie greacă ce se aseamănă cu polinezienii, sau o societatea colectivistă cum va mai fi numită societatea închisă, și *societatea în care indivizii se confruntă cu decizii personale*, societatea deschisă.²⁵

Viziunea lui Popper, despre societatea închisă ca unitate semi-organică ai cărei membri sunt ținuți laolaltă prin legături semi-biologice de rudenie, conviețuire, participare la eforturi comune, la primejdii comune, la bucurii și necazuri comune este în mod necesar nuanțată astăzi. Societatea deschisă, se bazează pe competiție, mulți oameni se străduiesc să urce pe scara socială și să ia locurile altora. Aceasta poate să ducă, de exemplu, la un fenomen social atât de important cum este lupta de clasă, spune el. Într-un organism nu găsim nimic de genul luptei de clasă. Celulele sau țesuturile unui organism, despre care se spune câteodată că ar corespunde membrilor unui stat, pot eventual să concureze pentru hrană; dar nu există vreo tendință inerentă din partea picioarelor de a deveni stomac. Popper, a fost un om de știință cu un cuvânt greu în epistemologie, dar trecând granița spre antropologie metaforele sale pot genera ample discuții.

Putem, de asemenea, face referire la fenomenul configurării spațiului public. Jürgen Habermas vede spațiul public ca un „ideal-tip” de sorginte Weberiană. Totuși acest ideal-tip nu este o abstracție ci un punct de referință, o valoare, identificată de el în sfera publică burgheză ținând cont de contextele istorice ale dezvoltării engleze, franceze și germane în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea. În această perioadă se manifestă o sferă de dezbateră rațională a cărei existență se datorează culturii burgheze ce s-a manifestat în cafenele, saloane literare, intelectuale sau în cluburi. Urmărind diferența dintre privat și public și toate transformările suferite de sfera publică, Habermas ajunge să vadă în sfera publică locul în care domină „principiul publicității” sau în care persoane particulare, reunite public, știu să își folosească rațiunea, „își apropiază sfera publică reglementată prin autorități, o transformă în sferă a criticii la adresa puterii publice.”²⁶ Este o idee prețioasă deoarece conține un principiu activ, al unor transformări, dar și a unui raport stabil între forma reglementată (prescriptivă) și forma vie, deliberativă, o transformare care presupune „sistemul” și împletirea funcțională.

²⁵ Ibidem, p. 232.

²⁶ J. Habermas, *Sfera publică și transformarea ei structurală*, Ed. Univers, București., 1998, p. 99.

Pierre Chambat susține că accepțiunile spațiului public se împart între doi poli: cel social și cel politic. Mai mult, el menționează un sens dat spațiului public de Școala de la Chicago, de Richard Sennett, și anume de „mediu de simplă observabilitate reciprocă.”²⁷ Cel de-al doilea sens vizează procesele de comunicare și socializare: „problema acțiunii avansează noțiunea de intenție, de exprimare publică, ce repune în discuție schema dualistă a unei manifestări exterioare a gândirii”²⁸. Iar în sens politic, spațiul public desemnează „ansamblul scenelor, mai mult sau mai puțin instituționalizate, unde este expus, justificat și hotărât un ansamblu de acțiuni organizate și orientate politic.”²⁹

Sfera publică așa cum anunța Habermas a suferit transformări majore în timp. Transformările sferei publice sunt corelate cu transformările procesului de formare a opiniei publice. Opinia publică are sensuri diferite în funcție de felul în care este abordată și distinge între:

1) o instanță critică în raport cu „publicitatea comandată de exercitarea de exercitarea puterii sociale și politice, sau ca

2) o instanță receptivă față de o publicitate extinsă demonstrativ și manipulator, pentru persoane și instituții, bunuri de consum și programe.”³⁰ (s.n.)

Conștiința de sine, ca o înțelegere a funcției sferei publice burgheze s-a cristalizat în toposul „opinie publică.” Ar fi vorba așadar, despre o triplă conștientizare: a problemei, a autorității supuse criticii și a sine/alter, ultima printr-o judecare, sau moșire (truthtracking, Habermas) a adevărului. Habermas trece în revistă semnificațiile pe care le-a deținut de-a lungul timpului expresia opinie publică. Opinion preia, în limba engleză și în franceză, semnificația simplă a latinescului *opinio*, desemnând o judecată incertă, nedemonstrată până la capăt. „Opinion” are și o altă semnificație: reputație, renume, considerație, ceea ce reprezintă în opinia celorlalți, ceea ce numim imagine, noțiunea curentă de „capital de imagine” include însă și seria de instrumentalizări care ne-au adus în pragul neîncrederii în guvern și în ceilalți semeni (Putnam). Noțiunea de „opinion publique” a fost corelată cu un public „raisonneur” (așadar nu doar raționalitatea gândirii individuale exprimată prin interesul economic strict, ca în teoria economică), capabil să emită judecăți, înțelesul lui” opinion” nu se dezvoltă în linie dreaptă pentru că ambele sensuri originare: simpla părere și renumele ce apare în oglinda părerilor, se află în opoziție cu acea raționalitate pretinsă de părerea publică. Rezultă de aici o relație necesară între opinie-judecata nefinalizată-și rațiune

²⁷ Paillart, Isabelle et al., Spațiul public și comunicarea, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 67.

²⁸ Ibidem, p. 68.

²⁹ Ibidem.

³⁰ J. Habermas, *op. cit.*, p. 296.